

ԱՐԴԻ ԱՇԽԱՐՀԻ ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԸ

«Սորունկ յեղաշրջումներ, քաղաքական, բնկերային, տնտեսական ու մտաւարական, տեղի ունեցած են վերջին յիսուն տարիներու ընթացքին՝ քաղաքակրթութեամբ մարդու միջավայրին մէջ, ու դեռ եւս երկրայական կը մնայ՝ թէ ան պիտի կարենա՞յ կամ ոչ զանոնք ըմբռնել եւ ինքզինքը յարմարեցնել անոնց պահանջներն»։ Այսպէս կ'ըմբռնէ փրօֆ. Կիլպրթ Մըրրի, նախկին նախագահը Միջազգ. Մտաւարական Գործակցութեան՝ մեր դարու յատկանշական նկարագիրը իր նոր գրքին մէջ — «Ներկայ Սերունդի Դատաւարութիւնը»։ Նախադասութեան առաջին մասը կը հաստատէ ճշմարտութիւն մը որ յայտնեւեղարձաւ է, եւ լայնորէն ընդունուած։ Պատիւ մասը երկրորդն է, թէ հարցական կը թուի որ մարդկութիւնը լիութիւն ըմբռնէ զինք չըմպատող բոլոր փոփոխութիւններուն իմաստը եւ իր ճակատագիրը տիրապէս վարէ ժամանակի խոշոր շփոթութիւններու մէջէն։

Հարցը գրեթէ նոյնը եղած է գրեթէ ամէն դարու մէջ. բայց կուզան ժամանակաշրջաններ երբ փնտկան կը դառնայ ան։ Եւ լեցուն պատճառներ ունինք հաւատալու թէ կ'ապրինք պատմութեան այսպիսի շրջանի մը մէջ։ Ոչ թէ քանի մը, այլ բազմաթիւ են զօրութիւնները զորոնք ազատ արձակած է այս դարը, իրենց պայթուցիչ եւ ազատագրող գործունէութիւններով։ Եւ աննախադասելի հակասութիւններով։ Ասոր նշանները ամէն տեղ կը յայտնուին։ Հաստատութիւնները զոր տասներիններորդ դարը կայունացած կը համարէր, ընտանիք՝ պետութիւն՝ եկեղեցի՝ գրամատիրութիւն, հարցի կ'ենթարկուին ու կը բարեփոխուին։ Տնտեսական այն կարգաւորումը որ ճարտարուեստական Յեղափոխութենէ ծնաւ, այլ եւս դարձած է երիտասարդ եւ առհասարակ՝ շրնտանեցուած հսկայ մը որուն ուժերը մարդկութիւնը դեռ ո'չ կրցած է լման հասկնալ, ո'չ վարել։ Ուժի նորանոր հոսումներ ամէն կողմերէ կը խուժեն ու ճնշում կը գործեն կեանքի

փրայ։ Մտածումները յուզուած են, շարժումները զիրար կը հալածեն, ձգտումները կը բազմանան։ Արդի կենցաղին ազդեցութիւնները, եւ գիտական հետազոտութիւններու արդիւնքը եւ զոչ ըմբռնումները կեանքի ամենէն անտոկ բերդերուն դէմ արշաւանք կազմած են, հիմնապէս ցնցող եւ յեղաշրջող նպատակներով։ Մինչ մտածողութեան աշխարհը, ուր վերջնապէս պէտք էր գիմել՝ լուծելու համար քաղաքակրթութեան բոլոր հարցերը, չունի հաստատուած ճշմարտութիւններու ամուր գետին մը։

Քանի որ անկախ չենք մեր ժամանակէն ու միջավայրէն, մանաւանդ որ կ'ուզենք անոնց յարմարիլ, պէտք է ճանչնանք անոնց նկարագիրը։ Պէտք է ջանանք կարելի եղածին չափով ամփոփ բայց ամբողջական պատկեր մը կազմել մեր ժամանակի եւ միջավայրի ձգտումներուն՝ մտածումներուն՝ ուժերուն՝ շարժումներուն՝ մասին։

Ա.

ՄՏԱՅՈՅՉ ՀԱՐՑԵՐ

Ի ընէ հարցասէր է մարդ էակը։ Զինքը կենդանական աշխարհի միւս բոլոր գոյութիւններէն զանազանող բնորոշ յատկութիւնն է իրերու իսկութիւնը ճանչնալու իր յարմար բզձանքին մէջ ցուցուցած քննասիրութիւնը։ Առաջին այն օրէն ի վեր՝ երբ իր ներքին անձին եւ զինք չըմպատող բնական միջավայրին ու տիեզերքին գիտակցութիւնը ունեցաւ, ան ուղած է բացատրութիւններ գտնել վերը երկինքին, վարը՝ երկրին, չորջը՝ գոյութեան բիւր ձեւերուն եւ ամէն դասի առարկաներուն մասին որոնց հետ չիման մէջ կը մտնէ իր զգայարաններու միջոցաւ, բլլան անոնք գործարանաւորներ կամ անկեղծան իրեր։ Ան կ'ուզէ իր տեսած եւ զգացած ամէն բանի բացատրութիւն մը տալ։ Ժամանակի հսլովոյթին մէջ, իր ունեցած խորհուրդները, շարժումները

րը, իր կատարած գիւտերը, յառաջդիմութիւնը, վարձատրութիւններն են իր այս բնատրութեան:

Ներկայ դարու ծայրայեղութիւններէն մին է չափազանց հարցասիրութիւնը: Մարդս երբեք չէ եղած այնքան անհանդարտ հարցաքննող մը՝ ուղղակի եւ անվախօրէն ճշմարտութիւններու երեսը նայելու եւ իրականութիւններու իսկութեան թափանցելու իր բուռն փափաքին մէջ՝ որքան ներկայ ժամանակներու մէջ: Եթէ ճշմարտութիւն մըն է՝ մէկ կողմէն՝ թէ չէ եղած դար մը ուր կոպիտ միւրք աշխարհ տիրապետող հանդիսանար կեանքին վրայ եւ իր ճնշումին ներքեւ հեղձամահ ընելու սպառնալիք հոգին, թէ մարդիկ անհիւսկեան իրականութիւններու հանդէպ ըլլային՝ աշխարհ անտարբեր եւ բոլորովին զբաւուած նիւթի ետեւն հատարած իրենց հեքոտ վաղքովը, միւս կողմէն՝ ճշմարտութիւն է նաեւ որ չէ եղած դար մը երբ մարդկային միաբնակ իր ընտրեալ հաւաքականութեանը մէջ՝ աշխարհ մեծ նախանձալուրդութեամբ եւ նպատակի անկեղծութեամբ յուզէր տիեզերքի խորագոյն հարցերը:

Միտքը նահանջ կամ յոգնութիւն չի ճանչնար, եւ ոչ իսկ դադար: Տարուած մէկ յաղթանակը նոր պայքարի մը նախադուռը կը բանայ միայն: Արբան վեր մագլցի մարդը իր յառաջդիմութեան ճամբուն վրայ, բնութեան անել զօրութիւնները ընտանեցնելով եւ իր կամքին հպատակեցնելով, նոյնքան կ'ընդարձակի իր հայեացքին հորիզոնը, կը նշմարէ նոր խնդիրներ, նոր պայքարի ասպարէզներ որոնք յաղթողներու կը սպասեն: Կեանքի ամբողջութիւնը հարցերու երկար շղթայ մը կը ներկայացնէ, ուր լուծուած ամեն մէկ խնդիր ուրիշ խնդրի մը առջեւ կը բերէ մարդկային միտքը:

Ծանծաղ հետաքրքրութիւն մը չէ այս, սահմանուած շուտ մարելու, այլ գիտութեան լոյսովը զինուած եւ օգտասիրութեան ոգիովը տոգորուած՝ յարատեւ խորացող քննասիրութիւն մը որ կը ձգտի մարդկային կեանքը աւելի ճոխ, աւելի ընդարձակ, աւելի լեցուն եւ նշանակալից դարձնելու: Ասոր մղումովը՝ Մարդը դարերու համերաստար աշխատութեամբ հետազոտութիւններ կատարած եւ մանրակրկիտ կերպով քննած է կեանքի բոլոր արտադրութիւններն ու գործունէութիւնները, գիտական աշխատանքներու, մարդկային փոխադարձ յարաբերութիւններու, փորձառու-

թիւններու եւ հոգեւոյն խորութիւններու մէջ ըրած խոզարկութիւնները, հանապազօրեայ գիտերը, նկատումները եւ անոնցմէ հանած եզրակացութիւնները դասաւորած, դիտած, համադրած է, մինչեւ որ՝ ժամանակի ընթացքով կարողացած է կեանքի զաղտնիքներուն մասամբ ինչ թափանցել, եւ սկսած է բանակաւորութեան հակակշիւն ենթարկել կեանքի բովանդակ արտադրութիւնը եւ ընթացքը: Իր ետեւը կը գտնուին անթիւ տարիներու ուսումնասիրութիւնները, փորձարկութիւնները, տեսութիւնները, աշխատանքը, իր առջեւը՝ դեռ չյայտնուած ընդարձակութեամբ հորիզոնները անծայր ժամանակի, ուր ան պիտի շարունակէ յառաջդիմել անդադար եւ անվերջ:

Ամէն բանէ վեր՝ մարդ կ'ուզէ ինքզինքը բացատրել: Կ'ուզէ գիտնալ թէ ինչպէս գոյութեան եկաւ, թէ ուրկէ՝ սկսաւ կեանքն իր վերելքը եւ ինչպէս կատարուեցաւ ան, թէ ինչո՞ւ իր կեանքը այնքան խառն էր սահմանափակուած ըլլալ ծնունդի եւ մահուան զէպքերովը, թէ ինչո՞ւ ցաւն ու տառապանքը, ախտերն ու մեղքերը մնացած են իր անբաժան ընկերները: Գարաւոր հարցեր են ասոնք, բայց ներկայիս տարբեր կերպերով կը ներկայանան գիտութեան լոյսին տակ: Մարդ կ'ուզէ վրասահ ըլլալ թէ կա՞յ իրապէս ինչ որ գիտակցութիւն կը կոչուի: Գիտե՞նք թէ գիտենք: Ի՞նչ է միտքը. գործարանաւորութեան ուժերու լոկ մեքենական միջյարարերութիւնը, թէ ոչ անմար կայծ մը ախեղբրական հոգիի հրայրքէն: Ի՞նչպէս կարելի է բացատրել անհատի մը կենցաղին աշխարհն եւ երբեմն անորամարանական երեւոյթները, որոնք կը կորսուին ենթադրատակցութեան անհասկնալի խորութիւնների մէջ: Հսգեկան փորձառութիւններն ու վերացումները կը հիմնուին ատարկայական իրականութիւններու վրայ, թէ ոչ ենթակայական պատրանքներ են լոկ: Ինչ որ ներքին անձնաւորութիւն կը կոչուի, արդեօք պարզապէս համազուտ մտփոփոխութիւն է՝ զուտ մեքենական կենցաղ ու վարքին, եթէ ոչ ան իր մէջը ունի անկորնչականը՝ զօրութիւնը կեանքի արժէքներ ստեղծելու, կատարելագործելու եւ տիեզերքի մէջ յաւերժօրէն պահպանելու:

Անհատական գոյութեան վերաբերող այս հարցերէն յետոյ՝ կան ընկերային յարաբերութիւններու խոսովայոյզ հարցերը: Նախկին ժամանակներու մէջ՝ մարդկային փոխադարձ յա-

բարեբախտությունները՝ կ'որոշուէին ու կը վարուէին միանգամ ընդ միշտ հաստատուած ու նուիրականացուած անփոփոխ օրէնքներով: Բայց հիմա՞ որ ժողովրդական տարրերը ինքնազիտակցութեան հասած են, եւ հասարակական կեանքը բարձր պահանջներ դրած է իմացականութեան վրայ, փոխ-յարաբերութիւնները կազմակերպելու եւ վարելու համար բաւական չեն արտաքին օրէնքներու ուժերը: Ի՞նչ միջոցներով կարելի պիտի ըլլայ ներդաշնակ ամբողջութիւն մը յօրինել ընկերային կեանքի մէջ, անձատուական ուժերու, հակամարտ շահերու, անհատական նախասիրութիւններու պայքարէն վեր: Ի՞նչ եղանակով պիտի կատարուի աշխատանքի եւ հարստութեան հաւասար բաժանումը, որ հաստատուի տնտեսական արդարութիւնը: Գրամագլուխի շահարկութիւնը, դորձանիւթերու մատակարարումը, դորձուած ապրանքի բաշխումը, աշխատանքի դատաւորումը աշխարհի նոր գրութիւնով մը կազմակերպուելու է որ ոչ ոք եւ ոչ մէկ հաւարականութիւն գրկուի իր նիւթական վաճառքներու արդար իրաւունքէն: Պարզ նուիրական արդարութենէ ի վատ՝ ի՞նչպէս կարելի է Մարդը նիւթի տիրապետութենէ ազատել եւ պատեհութիւն տալ կեանքի աւելի վսեմ մարդերուն մէջ իր ճաշակը բարձրացնելու եւ անձնաւորութիւնը զարգացնելու: Երկար շարք մը կը ներկայացնեն՝ մանաւանդ՝ երկու սեռերու փոխադարձ յարաբերութիւններու, դասակարգային իրաւարարութեան, ընկերային ապահովութեան՝ պաշտպանութեան, դատարարականութեան, միջավայրի բարեփոխութեան, եւ ասոնց նման ընկերային հարցերը:

Առդին՝ կան աղբային պետական հարցեր, որոնք կատարեալ շփոթութեան մատնած են ժողովուրդներու վարիչները: Պետական հին ոճերը անկարող կը մնան քաղաքակրթութեան նոր պահանջներուն գոհացում տալու: Ամէն կողմ՝ դժգոհութիւն կը յայտնուի պետական վարչաձեւերու դէմ, եւ փորձարկութեան մէջ կը դրուին կառավարչական նոր մեթոտներ, նոր յառաջգրութիւններ, որոնք առհասարակ յեղափոխական ընդթ մը ունին: Հին միապետական դրութեան նուիրականութիւնը քայքայելէ վերջ, ո՞րն է յարմարագոյն վարչաձեւը որ հանրապետական ըլլայ բայց միանգամայն կարենայ ներկայացնել անխախտ կեդրոնական հեղինակութիւն մը: Անգլիական հասարա-

կապետութեան հսկայ կերտածքին մէջ յայտնուող ցնցումները, Ֆրանսական դահլիճներու յարափոփոխ կեանքը, հանրապետական սխառեմին յաջողութիւնը շատերու կողմէ խնդրոյ առարկայ դարձուելը, իսկոմ աշխարհին մէջ տեղի ունեցող յեղաշրջումները, ընդհանրապէս Արեւելքի՝ մասնաւորապէս Չինաստանի աղբայնական դարձումը, Ռուսիոյ անօրինակ յեղափոխութիւնը, Փաշկովը Իտալիոյ մէջ, Եօթը ութը պետութիւններու զիկտաւորութիւնը, եւ դեռ համայնափարութեան, անիշխանականութեան եւ այլ անուններով ներկայացող պետական ծայրայեղ բժշկումները — ասոնք բոլորն ալ ապացոյցներ են որ ժողովուրդները՝ զժողո՛ւ իրենց ներկայ պետական գրութիւններէն՝ նոր փնտառութիւն եւ փորձերու մէջ են:

Քիչ մը ընդարձակելով մեր հայեացքը՝ կը տեսնենք միջազգային բազմապիսի հարցերու խոսնափնդոր թնճութ մը կատարեալ: Ահա անոնցմէ չոր ցանկ մը. պատերազմական հատուցում եւ վերադարձանում, միջ-դաշնակցային պարտքեր, նաւային հաւասարութիւն, ծովերու ազատութիւն, մաքսային համագործակցութիւն, տնտեսական վերակազմութիւն, խաղաղութեան դաշնագրերու վերաքննութիւն, Էւրոպական սահմանադժերու ճշգումը, հոգատարութեան յանձնուած երկիրներու մատակարարութիւնը, փոքրամասնութիւններու պաշտպանութիւնը Եւրոպայի մէջ, գինապեղումը ու խաղաղութեան հարցերը, Եւրոպական Միութիւնը համայն աշխատաւորութեան կազմակերպութիւնը, միջազգային իրաւարարութեան գորացումը, եւ նմանիք: Ասոնք բոլորն ալ նոր հարցեր են: Այս դարու իրադարձութիւնները պետութիւնները նոր կացութեան մը առջեւ դրած են: Բոյր աղբերը իրարու հետ նիւթական, դիտական, բարոյական անբաժնելի կապերով միացուած՝ կը կազմեն բազմատարր մարդջութիւն մը, ուր մէկը կախեալ է բոլորէն, եւ փոխադարձաբար: Ուրիշներէն բոլորովին անկախ աղբ մը չկայ այլեւս: Բոլորին ալ անտեսական, քաղաքական, մատակարարական դորձունէութիւնները կաղզեն իրարու կեանքին: Այս իրերակախ վիճակին մէջ՝ ի՞նչպէս կազմակերպելու եւ վարելու է փոխադարձ յարաբերութիւնները աղբերու, որպէս զի անոնց միջեւ յառաջ եկող վէճերն ու տարբերութիւնները խաղաղարար կերպերով լուծ-

ուին: Կարելի չէ՞ ազդերը լուսաւորել այնպիսի քաղաքական դատարարութիւնով մը, որ անոնք զիրար իրեւել զործակից ճանճան՝ համայն քաղաքակրթութեան դարգացումի աշխատանքին մէջ: Կարելի չէ՞ անոնց տնտեսական գործունէութիւնը եւ յարաբերութիւնները վերականգնակերպել այնպիսի գիտական հիմերով մը, որ նուազին մէջներու եւ գրգռութիւններու առիթ տուող պատճառները, կամ երբ մէջներ ծագին՝ լուծուին իրաւարարութեամբ, եւ ո՛չ թէ սուրով ու թնդանով: Կարելի չէ՞ որ ամէն ազգ՝ իր ինքնութիւնը, մասնաշատկութիւնները, աւանդական սեփականութիւնները պահպանելով հանդերձ, ապրի ու գործէ այն գիտակցութեամբ թէ ինք բաղկացուցիչ մէկ տարրն է միայն համամարդկային մեծ բնտանիքին, ուր իւրաքանչիւրը կոչուած է ո՛չ թէ միւսները շահագործելու, այլ իր յատուկ ձիրքերով ու կարողութիւններովը նպաստելու բնականորէն քաղաքակրթութեան բարձրացումին:

Աւելի խորերը՝ կը հանդիպինք իմաստասիրական կրօնական հարցերու: Պիտի կարենա՞նք ճշմարտութիւնները վերջնականապէս հիմնաւորուած գտնել առարկայական գորութիւններու վրայ, բոլորովին անկախ այն ցուցումներէն որոնք միայն ենթակայական հիմեր ունենալ կը թուին: Ի՞նչպէս թափանցել երկրագունդին վրայ կեանքի խոյտանքը ցուցադրող բազմազան երեւոյթներու խորհուրդին: Հոգեւոր արժէքներու վրայ գրուած հատաբար կ'արդարանա՞յ այս դարու մէջ. գիտութեան յայտնած ճշմարտութիւնները տեղ կը թողո՞ւն աննիւթական իրականութիւններու համար: Կեանքը բաղկացնող բովանդակ իրերու անկախունութեան մէջէն կը յայտնուի՞ անկորնչականը: Կրօնքը զգայնական խնդիր մը, հոգեբանական երեւոյթ մը ըլլալէ աւելի ունի՞ հիմնական ճշմարտութիւն մը զոր կարելի ըլլայ ապացուցանել ու հաստատել բանականօրէն:

Արդի մտածողութիւնը կը հասնի վերջապէս տիեզերական կարգի բնութեան, նպատակին, գործելու եղանակին վերաբերող ահաւոր հարցերու: Ի՞նչ է այս անհունութիւնը որուն մէջ կը թաւալի կեանքը, ժամանակ, նիւթ, միջոց: Կա՞յ բացարձակ, առարկայական իրականութիւն մը որ հիմը կազմէ մարդկային մտքի ղեկըրումներուն: Կ'ընդհամարուի՞ վերջնական

նպատակ մը որ կատարէ այս ամբողջութիւնը, յետին կոլ մը, նշանակէա մը, գէպ ի ուր յառաջանան գոյութեան բոլոր արտայայտութիւնները նախաինամական առաջնորդութեամբ: Արդեօք համայն տիեզերքը պատահական, կոյր եւ անգեկ մեքենականութիւն մըն է, համօրէն բացատրելի նիւթով ու ելեկտրոններու շարժումով, առանց նպատակի, առանց բարոյական դատումի, սկզբունքի, առանց համագոյ իմացականութեան մը որ զայն վարէ գէպ ի բարի կատարում մը, ինքնագործ մեքենականութիւն մը որ բոլորովին գիպումով յայտնարեւած է կարգ եւ օրէնքի, գեղեցկութեան, բարութեան աշխարհք մը, կամ ինչպէս պիտի ըսէր Ամբրիկացի իմաստասէրներէն Սանթանան «Ամպ մը փռչիլ» որուն յորձապոյսքին մէջ բռնուած ըլլալը գոյութիւն կը կոչուի», եթէ ոչ այլայլութիւններու այս անհունութեան մէջէն կը յայտնուի համապարփակ, միաւորիչ, համագործ ու կազմակերպիչ իմացականութիւն մը, ստեղծագործող գորութեամբ ու հոգեւոր արժէքներ արտադրելու եւ յարապահելու նպատակով, որ համայն այս կարգաւորումը ծրագրելով մղէ գէպ ի որոշ լըրում մը, կատարելութիւն մը:

Ահա հարցեր որոնց առջեւ դող կ'ելլէ մարդկային ազգուն միտքը: Բայց քանի միտք է այն ինչ որ է, չի կրնար գոհանալ իր հունաւոր չըջապատելովը, եւ կը նկատի զինքը ամէն կողմերէ պաշարող ու խոյանքները սահմանաւորող նիւթական կաշկանդումները փշրել, անհունութեան մէջ թեւածել ու ճանճնալ տիեզերական կարգը այնպէս ինչպէս որ է իր իսկութեանը մէջ: Ամէն կողմ հարցումներ միայն կը տեսնէ ան, եւ կ'ուզէ անոնց պատասխանել:

Երբեմն տեղ չկար այսպիսի հարցումներու: Կեանքը հանգարտ կը չըջէր չափուած սահմանափակելու մէջ: Պատասխանատւութիւնը թողուած էր նուիրապետական հեղինակութիւններու, եւ մահկանացուն՝ հեռեւելով կարգ մը որոշ հրահանգներու՝ զերծ կը մնար մտահոգութիւններէ: Այսօր՝ սակայն՝ ընդարձակուած է հեղինակութեան ըմբռնումը ու կեանքը վերածուած անյարիւր ու տարուրեր հարցերու ովկիանոսի մը: Եթէ կ'ուզենք կեանքի խորութիւններէն ստանալ մեր գորութիւնները, չենք կրնար անտարբեր մնալ այս հարցերու առջեւ: Անոնք մեր ուշադրութիւնը կը պահան-

ջեն: Ոչ ալ կրնանք ուրանալ անոնց գոյութիւնը, ամենուրեք մեր մտածութեան կը բախին անոնք եւ պատասխան կ'ուզեն բարձրագոյն: Կարելի չէ անոնց ընդհանրական եւ բացարձակ պատասխանները գտնել, բայց իրողութիւնը թէ մարդկային մտքին մէջ ծագած են այսպիսի հարցեր՝ ինքնին անպայման է որ մարդկութիւնը արթնցած է ճշմարտութիւնները փրկողութեամբ, դանձր անկեղծութեամբ ընդունելու, եւ իր կեանքի այլապէս գործունէութիւնները անոնց պահանջքին համաձայն կանոնաւորելու:

Յարուցումը հարց մը եւ զայն լուծելու կարողութիւնը զուգընթաց են միշտ: Ուր եւ երբ որ մարդկային միտքը լուրջ հարցի մը հանդէպ դառնայ է ինքզինքը, հոն եւ յայնժամ

ան կրցած է անոր լուծումին համար թագնուած կարողութիւնները ի յայտ բերել իր մէջ: Բոլոր ճշմարտութիւնները իբրեւ հարցեր ներկայացուած են նախ: Բոլոր գիտելիքը պատասխաններ են այսպիսի հարցումներու: Կան՝ ուրեմն՝ արդի հասարակաց հրապարակները ազմկող շարժումներէն վեր, ներքին՝ լուռ այլ ահեղ մտային ու բարոյական հոսանքներ որոնք անտեսանելի խմորումներով կը ծաւալին խորհող մարդոց մէջ, եւ քիչ քիչ երեւան գալով մարմնացում կը գտնեն շարք մը համայնածաւալ շարժումներու մէջ որոնք դարուս այս ճշմարտախոյզ ոգիին զոհացում տալ կը ձրգտին:

ԲԻԻԶԱՆԴ ԵՂԻԱՆԱՆ

ԼՐԱՏՈՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ ԵՒ ԿՈՎԿԱՍԻՑ

— Դերենիկ Դեմիրջեանը աւարտել է «Արհաւիրքներով» վերտառութեամբ մի տրամա, որի նիւթն է հոկտեմբերեան յեղափոխութիւնը: Միաժամանակ պատրաստում է իր երկերի ժողովածուն՝ հրատարակելու համար:

— Ստեփան Զօրեանը վերջացնում է «1921 թ.» վէպի մշակումը (քաղաքացիական կռիւները Հայաստանում): Միաժամանակ աշխատում է «Զինորներ» վէպի վրայ որը վերջած է Սեւանի ձկնորսների կեանքից:

— Տպագրութեան է յանձնուած Սայեաթ-Նովայի տաղերի լիակատար գիտական ժողովածուն, Գ. Լեւոնեանի առաջարկով:

— Մոսկուայից ստացուել են Հայ Պետհրատի կողմից ձայնագրուած պլատինեանները, 45 համար: Նրանց թուում են Մոսկուայում Օլիմպիատի միջոցին Հայաստանից սուղարկուած երաժշտական անսամբլների եւ երգչիկ խմբի կողմից կատարուած համարները

(Պետական Կոնսերվատորիայի երգչիկ խմբի, արեւելեան անսամբլների, Հայ աշուղների, եւ այլ յայտնի կատարողների մասնակցութեամբ):

Զայնագրման աշխատանքները տարել են երաժիշտ Մուշեղ Աղայեանը, Շարա Տալեանը (երգիչ), Իսկուրիտով — Իվանովը եւ Բրաուզօն (երաժիշտներ):

— Վրաստանի երաժշտական հայ սեկցիայում — Ապրիլի 1ին, Գրողների գաղութում, տեղի ունեցաւ Վրաստանի երաժշտական Հայ սեկցիայի ընդհանուր ժողովը, ուր վարչութեան գործունէութեան մասին ղեկուցեց երաժշտադէտ Արմէն Տիգրանեանը: Մտքերի փոխանակութեան մասնակցեցին երաժիշտներ Վ. Տալեան, Ումր — Շատ, Յակ. Յովհաննիսեան, Եղ. Կզարթմեան եւ ուրիշներ. ընդունուեց միաձայն բանաձեւ, որից յետոյ ընտրուեց վարչութիւն, որի մէջ մտան Վ. Տալեան, Ա.